

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen

Rapportage interim-bevindingen 2022

Gemeente Leeuwarden

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.
21 december 2022

Bron: <https://www.opreismetco.nl/nederland/leeuwarden-bezienswaardigheden/>

 Inleiding Onze kernboodschappen Controlekader Bijlagen

Inleiding

Gemeente Leeuwarden
T.a.v. het college van burgemeester en wethouders
Postbus 21000
8900 JA LEEUWARDEN

21 december 2022

Referentie: A6Q4UCDNFENH-954264386-62

Geachte leden van het college van burgemeester en wethouders,

Graag presenteren we u hierbij onze tussentijdse bevindingen die voortkomen uit de controle van de jaarrekening van gemeente Leeuwarden over het boekjaar dat eindigt op 31 december 2022. We hebben onze werkzaamheden uitgevoerd in overeenstemming met de startnotitie en ons controleplan 2022. Onze zienswijzen en bevindingen zijn openlijk en constructief besproken met de ambtelijke organisatie en de portefeuillehouder financiën.

Onze tussentijdse bevindingen zijn gebaseerd op onze werkzaamheden tot en met 7 november 2022. Indien er na deze datum nieuwe bevindingen zijn met betrekking tot de interne beheersing, dan zullen wij deze met u delen in ons accountantsverslag.

Het rapport bestaat uit drie delen. Deel 1 geeft onze visie op uw interne beheersing en onze bevindingen. Deel 2 beschrijft de ontwikkelingen voor uw gemeente en uw status van voorbereiding op deze ontwikkelingen.

Deel 3 blikt vooruit op de jaareindecontrole en behandelt de meest relevante aandachtsggebieden. De inhoud van dit verslag hebben wij besproken met de organisatie (o.a. concerncontroller en hoofd financiën), gemeentesecretaris en portefeuillehouder financiën.

Mocht u nog vragen hebben, aarzelt u dan niet om contact met ons op te nemen. Wij zijn uiteraard graag bereid om de inhoud van deze rapportage nader toe te lichten.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

drs. M.J.A. Koedijk RA RE
partner

*PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl*

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

- Inleiding
- **Onze kernboodschappen**
- Controlekader
- Bijlagen

Onze kernboodschappen

In dit hoofdstuk worden de kernboodschappen van de controle toegelicht.

01

Onze kernboodschappen (1/2)

Ons beeld bij de interne beheersing

Adequate mix van beheersmaatregelen om tot een getrouwe jaarrekening te komen
Leeuwarden heeft een [mix aan beheersmaatregelen](#) ingericht. Dit is een goede basis voor het opstellen van een getrouwe en rechtmatige jaarrekening. Dit blijkt ook uit de controles van de jaarrekening in de afgelopen jaren. We zien daarbij wel dat de afdeling financiën en de VIC-functie op onderdelen 'reparatie'-werkzaamheden uitvoeren (ter compensatie van aandachtspunten in de primaire processen) om tot een goede beheersing van het proces en verwerking in de jaarrekening te komen (inclusief adequate onderbouwing voor de accountantscontrole).

Beheersmaatregelen worden stapsgewijs in de primaire processen opgenomen, advies om gemeentebreed een standpunt op de wijze van opvolging te bepalen
In het primaire proces worden stapsgewijs verbeteringen aangebracht (o.a. nieuwe inkoopmodule en verbetering IT-beheersing). Uit onze controle blijken echter ook diverse bevindingen uit vorige jaren die nog niet zijn opgevolgd.

Wij merken daarbij op dat intern niet altijd dezelfde visie bestaat op de opvolging van aandachtspunten (bijvoorbeeld controle aanbestedingen, opvolging bevindingen IT-audits), dat de interne communicatie hierover kan verbeteren en dat wij hierdoor in gesprekken verschillende beelden krijgen over de status van bevindingen en de interne overwegingen hierbij. Wij adviseren om de centrale monitoring verder te versterken, een gemeentebreed standpunt in te nemen over de opvolging (wel of niet en hoe opvolgen, welke compenserende beheersmaatregelen inrichten), één verantwoordelijke per opvolgpunt te benoemen en de besloten afwegingen breder te delen. Dit zorgt voor duidelijkheid en daarmee ook een gekozen lijn richting verdere versteviging van de interne beheersing (o.a. richting het gewenste in-control statement).

Bedrijfsvoering gaat volgende fase in

Eind 2022 is de functie van directeur [bedrijfsvoering](#) ingevuld (via tijdelijke interne invulling). In de komende periode worden de rol en verantwoordelijkheden verder onderzocht en bepaald. Er ligt daarbij een directieopdracht om te kijken hoe de bedrijfsvoering naar een hoger niveau kan worden gebracht (o.a. door mogelijke bundeling van taken). Ook het samenvoegen van de controlfunctie is hierbij een optie. In 2022 is de VIC-functie wel al gecentraliseerd. Het afbakenen en vastleggen van de taken/verantwoordelijkheden is van belang.

Stijgende trend in de IT-volwassenheid

De [IT-volwassenheid](#) neemt verder toe. De algemene IT-beheersmaatregelen zijn nu gedeeltelijk van voldoende niveau om dit jaar een meer systeemgerichte aanpak te overwegen. Met name op het vlak van autorisatiebeheer heeft Leeuwarden nog stappen te zetten. Hiermee is de organisatie gestart. Op het vlak van cybersecurity zien wij nog aandachtspunten, zoals het aanbrengen van netwerksegmentatie en het minimaal jaarlijks uitvoeren van een penetratietest op voor de gemeente kritische systemen. Betreffende de continuïteit van uw gegevensverwerking raden wij u aan om te waarborgen dat uitwijk- en herstelprocedures voor de meest kritische systemen minimaal jaarlijks worden getest.

Duidelijkheid nodig over interne controle aanbestedingen, nog geen tussentijdse werkzaamheden verricht

De interne controle op [naleving van aanbestedingsrichtlijnen](#) vraagt aandacht. Tot en met heden zijn er nog beperkt specifieke interne controles uitgevoerd (in aanvulling op de controles in het inkoopproces). Daarom is er nog geen tussentijds beeld van eventuele nieuwe onrechtmatigheden. Er wordt intern tussen de drie lijnen besproken hoe de interne controle hierop vormgegeven dient te worden (voor 2022 en structureel). Voor de jaarrekeningcontrole 2022 (maar straks ook de rechtmatigheidsverantwoording vanaf 2023) een belangrijk thema dat vraagt om besluitvorming en actie op korte termijn.

Onze kernboodschappen (2/2)

Aandachtspunten nieuw salarissysteem zijn bekend, actie nodig voor verdere structurele invulling en jaarrekeningcontrole 2022

Per 1 januari 2022 is een migratie doorgevoerd naar een [nieuw salarissysteem](#).

In 2022 wordt nog gewerkt aan het verder inrichten van het systeem. Dit is noodzakelijk om te komen tot een inrichting waaruit de juiste (management)-informatie kan worden verkregen en interne controles adequaat zijn ingericht in het systeem. De verbeterpunten krijgen intern aandacht. Voor de jaarrekeningcontrole 2022 dienen goede compenserende (interne) controles te worden uitgevoerd om de getrouwheid en rechtmatigheid van de salariskosten te kunnen aantonen.

De organisatie zal hiertoe op korte termijn een plan opstellen en dit met ons afstemmen.

Nog geen overkoepelende frauderisicoanalyse opgesteld

Het onderwerp [fraude](#) wordt bij Leeuwarden meegenomen in het algemene risicomanagementproces en is onderdeel van specifieke interne controles.

De organisatie is van mening dat hiermee voldoende zicht bestaat op eventuele frauderisico's. We zien dat de geïdentificeerde frauderisico's in de risicoanalyse van vrij algemeen niveau zijn en adviseren om toch een overkoepelende frauderisicoanalyse op te stellen. Dit helpt in het bewuster maken van college c.q. de organisatie over mogelijke risico's, in het rapporteren over risico's en de beheersing ervan in de paragraaf Bedrijfsvoering (vanaf 2022 van belang) en het gericht uitvoeren van interne controles om risico's te voorkomen.

Aandachtspunten jaarrekening 2022

Maatschappelijke onzekerheid en grote opgaven vragen aandacht

Maatschappelijk bestaan op dit moment [grote onzekerheden](#) (o.a. hoge inflatie, hogere rente, hoge energielasten voor bedrijven en burgers). Het college komt met een gericht pakket aan maatregelen.

Het is belangrijk voor de jaarrekeningcontrole om een interne analyse op te stellen over wat de gevolgen zijn van de huidige ontwikkelingen (bijvoorbeeld voor waardering van vorderingen, deelnemingen, grondexploitaties e.d.). Daarnaast staat Leeuwarden aan de vooravond van een aantal grote opgaven (o.a. Leeuwarden-Oost, gebiedsontwikkelingen). In de komende periode gaan wij het gesprek aan over de financiële verwerking voor de komende jaren. Wij vragen u te analyseren of er al financiële gevolgen zijn voor de jaarrekening en deze nader uit te werken in een memo.

Belangrijk jaar verwerking grondexploitaties

De [grondexploitaties](#) (met name De Zuidlanden) zijn een belangrijk onderdeel van de jaarrekening (onderhanden werk).

Het jaar 2022 kent daarbij belangrijke aandachtspunten voor de verwerking:

- Conform vorige jaren worden de grondexploitaties in het najaar geactualiseerd en door de raad vastgesteld. Het is wederom belangrijk om voor de jaarrekening 2022 een update te verrichten hierop, waarbij de boekwaarde per 31 december 2022 wordt gehanteerd en belangrijke, omvangrijke, inhoudelijke gebeurtenissen nog financieel worden vertaald.
- Er worden komende maanden belangrijke besluiten genomen over de invulling van Middelsee fase 2 (als onderdeel van De Zuidlanden). Het stedenbouwkundig plan is al vastgesteld door het college en ligt nu ter inzage (besluitvorming raad naar verwachting in voorjaar 2023). Het is belangrijk om op basis van het BBV en de interne kaders rondom besluitvorming (wie moet besluiten over invulling grondexploitatie) de verwerking in de jaarrekening 2022 te bepalen. Wij vragen u hier een expliciet standpunt in te nemen op basis van de BBV-vereisten.
- De onzekerheden in de markt hebben ook gevolgen voor de grondexploitaties (rente, inflatie, ontwikkeling grondprijzen, omvang verkopen). Het is belangrijk de uitgangspunten voor de waardering van de grondexploitaties per 31 december 2022 goed te onderbouwen.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- ☆ **Controlekader**
 - IT-risico's en -beheersing
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Sociaal domein
 - Het fysieke domein
 - Aanbestedingen
 - Overige ontwikkelingen
 - Het controleproces
- Bijlagen

Onze visie op uw interne controlekader

In het tweede hoofdstuk gaan wij in op onze waarnemingen bij uw interne beheersing. Wij geven onze visie over de kwaliteit van de interne beheersing en geven u daarbij concrete aanbevelingen. Ook geven wij een uiteenzetting van uw IT-omgeving en de aanwezigheid van frauderisico's.

02

Onze visie op uw interne beheersing (1/2)

Gemeente Leeuwarden heeft de visie op control langs de lijnen van [het 'drielijnen' model](#) ingericht. Op deze en de volgende pagina's zullen wij onze algemene observaties delen en onze waarnemingen nader toelichten.

Onze algemene observaties

De organisatie van Leeuwarden heeft ambities. Er bestaat een wens om toe te bewegen naar meer bundeling en formalisering in de organisatie. Daarnaast bestaat de wens om over een paar jaar te komen tot een '*in control statement*'. Uit onze controle blijken de volgende algemene beelden:

- De mix van interne beheersmaatregelen is in de basis voldoende om tot een getrouwe en rechtmatige jaarrekening te komen. We zien daarbij dat bevindingen in het primaire proces worden ondervangen door controles door financiën of door de VIC-functie.
- In het kader van het gewenste *in control statement* wil de organisatie de beweging maken om beheersmaatregelen verder in de primaire processen te beleggen. Hiervoor is het belangrijk om geconstateerde bevindingen uit onze controle, maar ook uit verbijzonderde interne controles (inclusief IT-audit) te vertalen in beheersmaatregelen in de primaire processen, dan wel bewuste keuzes te maken dat compenserende maatregelen door financiën of VIC-functie moeten worden uitgevoerd.

We merken in gesprekken met uw medewerkers dat de beelden over de opvolging van bevindingen in de organisatie soms uiteenlopen. Voorbeelden hierbij zijn de inrichting van controlemaatregelen op aanbestedingen en de wijze van opvolging van IT-bevindingen. Daarbij bestaat de indruk dat niet altijd duidelijk is wie verantwoordelijk is voor de opvolging of dat gemaakte overwegingen over de opvolging niet voldoende gedeeld zijn.

- Wij merken dit bijvoorbeeld doordat we gesprekken hebben over de opvolging van bevindingen, de status hiervan met ons is gedeeld en bij de bespreking van de conceptmanagementletter pas blijkt dat er intern andere beelden of standpunten zijn over de opvolging. Wij adviseren om de centrale monitoring verder te versterken, een gemeentebreed standpunt in te nemen over opvolging (wel of niet opvolgen, welke compenserende beheersmaatregelen inrichten), een verantwoordelijke per opvolgpunt te benoemen en de besloten afwegingen breder te delen. Dit zorgt voor duidelijkheid, de gemaakte keuzes kunnen daarmee worden gedeeld en compenserende maatregelen kunnen hierop worden aangepast (inclusief bepalen gevolgen voor capaciteit).
- Op onderdelen zien wij dat in de primaire processen positieve stappen worden gezet, onder andere door het implementeren van de nieuwe inkoop- & bestelmodule en het gebruik van een facturatiemodule binnen de vastgoedadministratie. Ook is de inrichting van het nieuwe salarissysteem met controles onderhanden. Er staan echter nog wel diverse bevindingen uit voorgaande jaren open.
 - Nieuwe systemen bieden een basis om de stap te zetten naar een meer organisatiegerichte controle. We zien dat de organisatie deze ambitie heeft en wij willen hier graag op aansluiten (mits dit vaktechnisch kan en het ook efficiënt is). Wel gaat deze stap minder snel dan verwacht, onder andere doordat processen nog bevindingen bevatten of dat de IT-beheersing nog aandachtspunten kent. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is de professionalisering van de IT-beheersmaatregelen van de verschillende applicaties en het identificeren van de aanwezige IT-afhankelijkheden. Hier heeft de organisatie aandacht voor.

Onze visie op uw interne beheersing (2/2)

- Voor 2022 richten wij ons samen op het verkrijgen en beoordelen van een ISAE3402-verklaring van Lost Lemon voor met name verwerking van declaraties in het sociaal domein. Graag gaan wij in gesprek op welke onderdelen in 2023 een organisatiegerichte controle mogelijk is.
- In 2022 is besloten om een directeur Bedrijfsvoering aan te stellen. In het najaar is deze functie ingevuld (tijdelijk), waarbij de inhoud en verantwoordelijkheden in de komende periode verder worden verkend. Hierbij ligt er een directieopdracht om te kijken hoe de gemeentebrede bedrijfsvoering naar een hoger niveau kan worden gebracht. Er wordt o.a. in overleg met de domeinen gekeken welke bedrijfsvoeringstaken ook centraal gebundeld kunnen worden. Het centraliseren van de controlfunctie is hierbij ook één van de concrete denkrichtingen. Hierover zal naar verwachting in 2023 een besluit worden genomen. Mede door de nieuwe rol, in combinatie met mogelijke centralisatie van de controlfunctie en de gecentraliseerde VIC-functie, is het belangrijk om de taken en bevoegdheden per functie goed af te bakenen en vast te leggen.
- Er zijn wat personele wijzigingen geweest in de financiële kolom c.q. in de VIC-functie (uitdiensttredingen c.q. andere functie binnen de organisatie). Inmiddels zijn veel functies weer ingevuld. Wel is het belangrijk om in het kader van de jaarrekeningcontrole 2022 tijdig te kijken of alle belangrijke taken op een goede manier kunnen worden ingevuld. Dit omdat de werkdruk in de brede organisatie al hoog is.

Wat is het drielijnenmodel?

Onze controleaanpak is, naast het controleren van de jaarrekening, gericht op het verbeteren van uw bedrijfsvoering inclusief digitalisering hiervan. In onze controle hanteren wij daarvoor het *drielijnenmodel*. Dit model geeft handvatten om te beoordelen waar in de interne beheersing risico's worden ondervangen:

- In de eerste lijn: in het primaire proces, onder verantwoordelijkheid van de proceseigenaar.
- In de tweede lijn: in de ondersteunende processen zoals door het SSC of de controllers, waar *checks and balances* ingericht zijn om fouten te signaleren.
- In de derde lijn: in uw verbijzonderde interne controle achteraf.

	1 ^e lijn Lijnmanagement	2 ^e lijn Ondersteuning	3 ^e lijn Verbijzonderde interne controle
	Afdelingen	SSC/Control/P&C-medewerkers	VIC-functie
Gemeente	• Primair verantwoordelijk voor getrouwheid en rechtmatigheid transacties binnen eigen processen • Verantwoordelijk voor kwalitatieve analyse en toelichting P&C-producten	• Ondersteunt de afdelingen bij de optimalisering van de primaire processen • Voert bij de verwerking een aantal primaire controles uit op de eerste lijn	• De VIC voert interne controles uit op de getrouwheid en rechtmatigheid van de financieel kritische processen. • Adviseert over verbetering in de eerste en tweede lijn
PwC	• Adviseert (met de VIC) preventieve interne controlemaatregelen in het primaire proces • Geeft feedback om leesbaarheid/informatiewaarde P&C-documenten te verhogen	• Adviseert preventieve interne controlemaatregelen in het ondersteunende proces en de IT • Geeft adviezen om effectiviteit control-werkzaamheden te vergroten	• Adviseert/klankbord om te komen tot een effectieve en efficiënte controle-aanpak • Maakt waar mogelijk gebruik van de werkzaamheden van de VIC

Wij rapporteren via het push-leftprincipe

Het push-leftprincipe is erop gericht de interne beheersing in de eerste en tweede lijn te optimaliseren. Dit vanuit het uitgangspunt dat fouten voorkomen beter is dan achteraf constateren. Indien er tekortkomingen zijn in de interne beheersing in de eerste en tweede lijn, dan zullen wij deze daarom rapporteren als bevinding, ook als deze in de derde lijn met verbijzonderde interne controle ondervangen wordt.

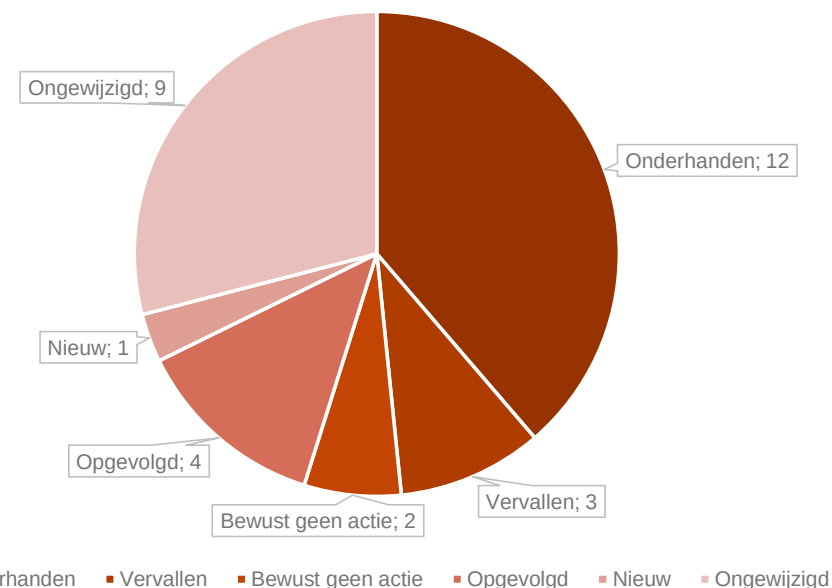
Status van interne beheersingsmaatregelen

Het verbeteren van de interne beheersing in de primaire processen gaat stapsgewijs

Tijdens voorgaande jaarrekeningcontroles hebben wij door besprekingen met medewerkers van gemeente Leeuwarden en door kennis te nemen van de uitgevoerde lijncontroles van de VIC-functie inzicht verkregen in de opzet en het bestaan van de processen en de interne beheersmaatregelen in de primaire processen (de eerste lijn in het lijnenmodel). De uitkomsten van deze werkzaamheden zijn onder andere gedeeld in onze 30-dagenscan en rapportages interim-bevindingen. Onderdeel van deze rapportages is een overzicht met geconstateerde tekortkomingen in de interne beheersing. De afgelopen periode hebben wij door het voeren van gesprekken met uw organisatie en het kennisnemen van de uitkomsten van de werkzaamheden van de VIC-functie (derde lijn) inzicht verkregen in de wijzigingen in de processen en in hoeverre de geconstateerde tekortkomingen zijn opgevolgd.

Een aantal tekortkomingen is opgevolgd of is onderhanden. Het figuur hiernaast geeft een samenvatting van de opvolging van de bevindingen van het voorgaande jaar. Er zijn daarentegen ook tekortkomingen die door de organisatie niet zijn opgevolgd. Dit wordt bijvoorbeeld veroorzaakt doordat dit complexe wijzigingen in uw IT-omgeving vraagt en dat grotere aanpassingen vaak een lange doorlooptijd kennen. Dit zien wij bijvoorbeeld terug bij de migratie naar het nieuwe salarispakket AFAS, dat in 2022 is geïmplementeerd. De verdere inrichting van het systeem en de daarbij horende verdere beheersmaatregelen krijgen aandacht in uw organisatie.

Op [de volgende slide](#) vindt u onze beoordeling van de interne beheersing (in de eerste lijn) van uw organisatie per proces. Hierbij wordt een vergelijking tussen het boekjaar 2021 en 2022 gemaakt. In de [bijlage](#) staat een totaaloverzicht van de status van de bevindingen van voorgaand jaar.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- IT-risico's en -beheersing
- Fraude en wet- en regelgeving
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Sociaal domein
- Het fysieke domein
- Aanbestedingen
- Overige ontwikkelingen
- Het controleproces
- Bijlagen

Aandacht gevraagd voor maatregelen in primaire processen (1/2)

In de tabel vindt u onze beoordeling van de interne beheersing per proces (in de eerste lijn) van uw organisatie. Hierbij wordt een vergelijking tussen boekjaar 2021 en 2022 gemaakt. Op de volgende [slide](#) hebben wij een aantal ontwikkelingen in de eerste lijn nader toegelicht.

In algemene zin zien we bij diverse processen dat deze in de basis goed zijn ingericht, maar dat er op belangrijke details nog enkele aandachtspunten zijn. Deze processen worden hiernaast met een half bolletje weergegeven. Diverse bevindingen staan hierbij al een tijd open.

Naar onze mening zou het helpen om als organisatie te kijken hoe met bepaalde quick wins al diverse bevindingen opgelost kunnen worden, dan wel door te benoemen welke bevindingen op dit moment geaccepteerd worden en bewust in de tweede en derde lijn afgedekt worden. Het mooiste is om maatregelen direct structureel in systemen te integreren, maar indien dit niet lukt zijn er ook alternatieve controles in het primaire proces mogelijk. Wij vragen hier expliciet aandacht voor, ook om ervoor te zorgen dat het aantal bevindingen de komende jaren daadwerkelijk verder omlaag gaat. Graag gaan we met u in gesprek over de stappen die hierin gezet kunnen worden.

Legenda

- In opzet ontoereikend
- ◐ In opzet toereikend, maar één of meerdere beheersmaatregelen bestaan in de praktijk niet
- Proces is adequaat opgezet en beheersmaatregelen bestaan
- ◆ Niet van toepassing

	Proces	2022	2021	t.o.v. 2021
BEDRIJFSVOERING	Inkopen en betalingen	◐	◐	↗
	Aanbestedingen	○	○	→
	Salarissen	○	◐	↘
	Treasury	○	○	→
	IT	◐	◐	↗
	Overige opbrengsten	◐	◐	→
	Financiële administratie	◐	◐	↗
	Gem. belastingen	◐	◐	→
FYSIEK	Grondexploitatie	◐	◐	↗
	Materiële vaste activa	◐	◐	→
	Huuropbrengsten	◐	◐	↗
SOCIAAL	Jeugd	◐	◐	↗
	WMO	◐	◐	↗
	Sociale uitkeringen (incl. participatiewet)	◐	◐	→
	Verstekte subsidies	◐	◐	→

Aandacht gevraagd voor maatregelen in de primaire processen (2/2)

Op de vorige slides hebben wij u op hoofdlijnen inzicht gegeven in de ontwikkelingen in het primaire proces. In de basis bestaat er (in combinatie met de tweede en derde lijn) een goede mix van interne beheersmaatregelen om tot een getrouwe en rechtmatige jaarrekening te komen. Door onze visie op onze controle hechten wij belang aan preventieve maatregelen binnen de primaire processen. Het algemene beeld dat wij in voorgaande jaren ook met u hebben gedeeld, is dat door o.a. financiën en de VIC-functie (tweede en derde lijn) detecterende werkzaamheden worden uitgevoerd om tekortkomingen in de eerste lijn te mitigeren. Dit is ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar.

Wij zien dat de gemeente Leeuwarden ambitie toont om de tekortkomingen in de primaire processen op te volgen. In 2022 zijn hier stappen in gemaakt. Een aantal positieve ontwikkelingen vanuit de processen is als volgt:

- Na een lang traject is in 2022 de inkoop- en bestelmodule in gebruik genomen, hiermee is de mandaatstructuur ingeregeld in Corsa. Binnen deze module wordt een geautomatiseerde goedkeuringsroute voor inkoopfacturen bepaald op basis van een codering die aan de factuur wordt gekoppeld. Hiermee worden de juiste functionarissen gekoppeld aan de facturen. Het formaliseren van de mandaatregeling binnen de inkoop- en bestelmodule heeft als gevolg dat een in voorgaand jaar geconstateerde tekortkoming is opgevolgd.
- Binnen het Sociaal Domein is het gesprek aangegaan met serviceorganisatie Lost Lemon. Er is over 2021 een ISAE3402 Type II-rapportage verstrekt. De verkregen rapportage gaf hier onvoldoende zekerheid. Uw organisatie is het gesprek aangegaan met de serviceorganisatie en heeft onze aanbevelingen besproken om toe te bewegen naar een ISAE3402 Type II-rapportage die toereikend is. De rapportage over 2022 is nog niet afgegeven. Daarom is nog niet duidelijk of er daadwerkelijk opvolging aan is gegeven. De VIC-functie en wij zullen de rapportage beoordelen zodra deze beschikbaar is.

- Voor het proces van huren & pachten zijn binnen de vastgoedadministratie Planon stappen gezet. In het tweede halfjaar van 2022 wordt er gefactureerd vanuit de vastgoedadministratie in plaats van het handmatige standenregister in Excel. Dit is een positieve ontwikkeling ten opzichte van voorgaand jaar. Het proces huren & pachten bevat in opzet ook invoercontroles. Het is van belang dat deze beheersmaatregelen zichtbaar worden vastgelegd, systematisch worden afgedwongen en dat deze toetsbaar zijn.
- Een proces waar tijdelijk sprake is van achteruitgang betreft salarissen. Per 1 januari 2022 is de organisatie gemigreerd naar AFAS. De juistheid en volledigheid van de migratie van stamdata is door de eerste lijn vastgesteld. Door de VIC-functie zijn hier nog geen werkzaamheden op verricht. De organisatie is daarbij druk bezig om het systeem verder in te richten en daarbij ook controles in het systeem in te richten. Het is bekend dat over 2022 nog geen sprake was van een volledig ingericht salarissysteem en goed werkende controlemaatregelen. Er waren bijvoorbeeld medewerkers in het primaire proces die uitgebreide rechten hadden voor de salarisadministratie (o.a. mogelijkheid tot rechtstreeks muteren van salarisgegevens). De organisatie heeft aangegeven dat er nog geen lijst beschikbaar is met de doorgevoerde salarismutaties in AFAS en dat er niet gesteund kan worden op de logging binnen AFAS vanwege de uitgebreide rechten. In de komende periode wordt gewerkt aan het oplossen van deze aandachtspunten. Hierbij is het aan te bevelen om na de inrichting te zorgen voor een goede IT-audit om te kijken of controles adequaat zijn ingericht, workflows adequaat werken en in hoeverre de stap kan worden gezet naar een organisatiegerichte controle. Voor de jaarrekeningcontrole 2022 zal op korte termijn een interne controleplan worden opgesteld om specifieke interne controles uit te voeren op de getrouwheid en rechtmatigheid van de salariskosten.

Onze observaties bij de 2^e lijn

De tweede lijn is in ontwikkeling

De tweede lijn bij Leeuwarden bestaat uit onder andere de controllers in de domeinen, maar ook de financieel adviseurs en P&C-medewerkers.

Het centraliseren van de controlfunctie is conform voorgaand jaar nog steeds in de ontwerpfase (zie ook deze [sheet](#)). Onze adviezen ten opzichte van voorgaand jaar blijven gelden, samengevat betrof dit:

- Het aanbrengen van meer functiescheiding tussen de verschillende verdedigingslinies. Het is niet altijd duidelijk of medewerkers vanuit de eerste, tweede of derde lijn opereren. De samenwerking tussen de tweede en derde lijn is intensief.
- Het investeren in mogelijkheden om meer data-analyse of datagedreven controles toe te passen. Enerzijds om de grote verscheidenheid aan financiële data in te perken en anderzijds om een efficiëntieslag te maken.

De volgende positieve ontwikkelingen zijn door ons geconstateerd:

- Door de directieopdracht voor bedrijfsvoering zullen de inrichting van control en de taken/verantwoordelijkheden op dat gebied worden geëvalueerd en eventueel anders worden ingericht.
- De controllers binnen de domeinen zijn goed op de hoogte van de ontwikkelingen en nemen een proactieve houding aan om ons hierover te informeren.
- De nieuwe kadernota risicomanagement is voorbereid en dit najaar vastgesteld door de raad.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- ☆ Controlekader
 - IT-risico's en -beheersing
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Sociaal domein
 - Het fysieke domein
 - Aanbestedingen
 - Overige ontwikkelingen
 - Het controleproces
- Bijlagen

Onze observaties bij uw VIC-functie

De VIC-functie heeft een drukke agenda

Ieder jaar stelt de VIC-functie (derde lijn) een uitvoeringsplan op. In dit plan zit onder andere een risicoanalyse, de reikwijdte van de werkzaamheden en een beschrijving van de werkzaamheden per jaarrekeningpost en -proces. Het uitvoeringsplan van de VIC-functie over 2022 is door ons besproken met de derde lijn. Wij merken dat de planningsfase en tussentijdse werkzaamheden soepel zijn verlopen. De samenwerking tussen ons controleteam en de VIC-functie is wederom verbeterd, waarbij we elkaar door de korte lijnen goed weten te vinden.

Het afgelopen jaar is een belangrijk aanspreekpunt voor de controle van het sociaal domein in juni uit dienst getreden. Deze functie wordt weer structureel opgevuld per 1 februari 2023. De afgelopen periode hebben wij geconstateerd dat de werkdruk binnen de VIC-functie hoger is dan voorheen naar aanleiding van deze openstaande vacature. Dit zorgt ervoor dat intern gesprekken worden gevoerd over het op onderdelen anders beleggen of uitvoeren van interne controles (bijvoorbeeld op het onderdeel [aanbestedingen](#)).

Door de VIC-functie worden diverse goede bevindingen geconstateerd en adviezen gegeven. Het is naar onze mening belangrijk om als organisatie expliciet te zorgen voor een afweging van de bevindingen, het nemen van besluiten of en hoe de bevindingen worden opgevolgd en dan te komen tot een concrete opvolging. Hiermee krijgen de VIC-werkzaamheden nog meer toegevoegde waarde voor de organisatie.

Aanvullend kan er binnen de derde lijn meer balans worden aangebracht in de verhouding tussen advieswerk en controlewerk. Op dit moment speelt de VIC-functie een belangrijke rol in het adviseren en verbeteren van de primaire processen. Dit kan ook impact hebben op de onafhankelijkheid van de VIC-functie binnen de organisatie. Wij adviseren om meer scheiding aan te brengen of de capaciteit van de VIC-functie uit te breiden. Met het oog op de aankomende rechtmatigheidsverantwoording in 2023 zal de agenda van de derde lijn alleen maar drukker worden. Wij adviseren om hier oog voor te hebben en de benodigde versus huidige capaciteit in kaart te brengen.

Vooruitblik naar de jaarrekeningcontrole 2022

Gemeente Leeuwarden heeft de ambitie dat steeds meer jaarrekeningposten organisatiegericht (in plaats van gegevensgericht) worden gecontroleerd. Voor 2022 stuurt de VIC-functie op een organisatiegerichte controle van de tarieven binnen het Sociaal Domein. Als gevolg hiervan zijn geen tussentijdse werkzaamheden uitgevoerd. Mocht na jaareinde blijken dat dit niet organisatiegericht kan plaatsvinden, dan kan dit in onze controle mogelijk leiden tot aanvullende werkzaamheden in het voorjaar.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- IT-risico's en -beheersing**
- Fraude en wet- en regelgeving
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Sociaal domein
- Het fysieke domein
- Aanbestedingen
- Overige ontwikkelingen
- Het controleproces
- Bijlagen

IT risico's en interne beheersing

In lijn met ons controleplan hebben wij, gericht op de jaarrekeningcontrole, de algemene IT-beheersmaatregelen (ITGC's) in opzet en (deels) bestaan beoordeeld voor de applicaties Unit4Financials, Corsa en PDC/MensCentraal. Hieraan hebben wij naderhand nog toegevoegd Suite4 Werk & Inkomen omdat wij vanuit onze overleggen hebben begrepen dat ook hier aanknopingspunten zijn om onze controle meer systeemgericht vorm te geven. Hierbij hebben wij ook kennisgenomen van de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door uw interne IT auditor van de VIC-functie (derde lijn).

De tabel hiernaast geeft een overzicht van de uitkomsten van onze werkzaamheden. Ons algemene beeld is dat er een licht stijgende trend is in de IT-volwassenheid en dat de algemene IT-beheersmaatregelen nu gedeeltelijk van voldoende niveau zijn om dit jaar een meer systeemgerichte aanpak te overwegen. Met name op het vlak van autorisatiebeheer heeft de gemeente nog wel stappen te zetten. De gemeente is gestart met het verbeteren van het autorisatiebeheer door de aanschaf van een nieuwe Identity Access Management (IAM)-applicatie. Wij merken wel op dat deze aanschaf slechts een deel van de oplossing is; wij adviseren een autorisatiebeheerprocedure op te stellen, autorisatiematrix op te stellen en periodieke controles uit te voeren op juistheid van accounts en autorisaties waarbij uitkomsten worden gedocumenteerd.

De Lost Lemon ISAE3402 type II over 2022 naar verwachting aangescherpt

Zoals uit het overzicht hiernaast blijkt, hebben wij voor PDC & MensCentraal behoudens het autorisatiebeheer op dit moment nog geen conclusies geformuleerd. Deze conclusies zijn afhankelijk van de uitkomsten van de ISAE 3402 type II-rapportage van Lost Lemon over 2022. Afgelopen voorjaar hebben wij kennisgenomen van de rapportage over 2021 en daarbij moeten vaststellen dat deze nog niet toereikend was. Naar aanleiding hiervan heeft gemeente Leeuwarden overleg gevoerd met de leverancier en auditor en aansluitend een gesprek georganiseerd tussen gemeente Leeuwarden, de IT-auditors van de leverancier en PwC. We verwachten op basis van deze afstemming dat de rapportage over 2022 wordt aangescherpt. Wij waarderen de proactieve insteek die gemeente Leeuwarden in dit verband heeft gekozen. Wij zullen per jaareinde, als de rapportage over 2022 beschikbaar is, hier kennis van nemen.

- Tekortkomingen met impact op de controle
- Tekortkomingen zonder impact op de controle
- Geen tekortkomingen geconstateerd
- Nog niet bekend vanwege ISAE 3402 type II-rapportage

		Algemene IT-beheersingsmaatregelen				
		Wijzigings-beheer	Autorisatie-beheer	Uitgebreide rechten (applicatie en database)	Wacht-woordbeleid	Continuïteit van gegevens-verwerking
Applicatie	Unit4Financials (U4F)					
	Corsa					
	PDC & MensCentraal					
	Suite4 Werk & Inkomen					

Toenemende aandacht voor cybersecurity

De gemeentelijke processen verlopen in de regel voor een aanzienlijk deel digitaal. De beschikbaarheid, integriteit en vertrouwelijkheid van deze processen en data zijn daarbij van groot belang voor de inwoners van gemeente Leeuwarden. Gezien het belang van cybersecurity voor de gemeente hebben we als onderdeel van de jaarrekeningcontrole ook aandacht besteed aan dit onderwerp. Hiertoe hebben wij gesproken met uw Chif Information Security Officer (CISO) en hebben wij kennisgenomen van documentatie met als doel om inzicht te krijgen in de wijze waarop gemeente Leeuwarden cyber risico's aanpakt. In onze werkzaamheden hebben we specifiek aandacht besteed aan de vier risico's zoals hiernaast weergegeven, de belangrijkste observaties zijn daar ook toegelicht. We willen benadrukken dat we geen diepgaande beoordeling hebben uitgevoerd om te bepalen of er adequate maatregelen zijn genomen om te voldoen aan relevante wet- en regelgeving met betrekking tot de bescherming van persoonsgegevens en cyberbeveiliging.

Op basis van onze werkzaamheden constateren we dat:

- de CISO op dit moment gepositioneerd is onder de afdeling IM binnen het SSC. We geven u mee deze positionering in de organisatie te heroverwegen, bijvoorbeeld bij de concernstaf, om de onafhankelijkheid verder te borgen.
- er geen jaarplan voor 2022 is opgesteld en dat voorgenomen projecten vanuit 2021 (bijvoorbeeld rondom netwerksegmentatie) nog onderhanden zijn of zijn uitgesteld.
- de meest recente penetratietest die begin 2022 is uitgevoerd een relatief kleine reikwijdte had. Wij bevelen aan om minimaal jaarlijks een pentest uit te voeren op voor de gemeente kritische systemen. Wij onderschrijven het belang van het voornemen van gemeente Leeuwarden om een simulatie van een hackaanval ('red teaming') uit te voeren en dat de gemeente een vervolg wil geven aan de cybercrisisoefening die voor het laatst is uitgevoerd in oktober 2019.
- de inrichting van het informatiebeveiliging managementsysteem (ISMS) nog onderhanden is. De gemeente is voornemens hier in de tweede en derde lijn op toe te zien en over te rapporteren.

Bankoverschrijvingen en wijzigingen van leveranciersgegevens
Gemeente Leeuwarden heeft (in opzet) functiescheiding ingericht voor het wijzigen van bankrekeningnummers van leveranciers en op het uitvoeren van spoedbetalingen. Voor het wijzigen van een bankrekeningnummer wordt daarbij ook de tenaamstelling van de IBAN geverifieerd. Bij twijfel wordt ook telefonisch en/of schriftelijk contact met de leverancier opgenomen.

Inbraak preventie/detectie en monitoring

Gemeente Leeuwarden laat op nieuwe systemen (of wanneer daartoe anderszins aanleiding bestaat) een pentest uitvoeren. Daarnaast neemt gemeente Leeuwarden 24/7 Security Operations Center (SOC)-dienstverlening af van Fox-IT om ongewenste activiteit te detecteren, het acteren hierop buiten reguliere werktijden vormt echter nog een aandachtspunt. Gemeente Leeuwarden heeft haar netwerk nog niet gesegmenteerd (en is hiermee bezig) en niet recentelijk een pentest uitgevoerd op een kernsysteem. Wij adviseren hier dringend opvolging aan te geven.

Patchmanagement

Gemeente Leeuwarden gebruikt onder meer structurele kwetsbaarheidsscans om nieuwe kwetsbaarheden in kaart te brengen en bijvoorbeeld middels patching te verhelpen. Wij hebben op basis van analyse van het netwerk nog wel geconstateerd dat er enkele verouderde Windows 7-besturingssystemen aanwezig zijn, waarmee in enkele (6) gevallen nog recentelijk (september – november 2022) is ingelogd. Wij adviseren hier opvolging aan te geven.

Back-up en recovery

Gemeente Leeuwarden beschikt niet over een formeel back-up- en restorebeleid, wij adviseren deze op te stellen. Een zogenaamde 'Airgap' back-up is aanwezig, dit is een vanaf het netwerk zeer moeilijk bereikbare locatie om te voorkomen dat de back-up gecompromitteerd raakt in het geval van een hack. Het is aan te bevelen hier een pentest op uit te laten voeren. Wij adviseren u te overwegen een volledig gescheiden back-up te realiseren. Het periodiek testen van de uitwijk- en restoremogelijkheden vormt ook een aandachtspunt.

Fraude, omkoping en corruptie en het niet naleven van wet- en regelgeving

Onze controleverklaring wordt uitgebreider op het aspect van fraude

Ten aanzien van fraude zullen wij vanaf 2022 op basis van een aangepaste standaard in onze controleverklaring rapporteren over de risico-inschatting, verrichte werkzaamheden en materiële bevindingen ten aanzien van fraude. Daarvoor zullen wij het fraudepreventieprogramma van de gemeente Leeuwarden onderzoeken. Daarbij is het belangrijk dat de gemeente Leeuwarden in de paragraaf Bedrijfsvoering een uiteenzetting geeft van de eigen frauderisicoanalyse en de uitgevoerde werkzaamheden ten behoeve van de beheersing van deze risico's. In onze verklaring zullen wij hier ook naar verwijzen.

De organisatie is bezig met het updaten van het M&O-beleid en op 12 oktober 2022 is de nieuwe kadernota risicomanagement vastgesteld door de raad. Voor het opstellen van een frauderisicoanalyse is door gemeente Leeuwarden gekozen voor een integrale benadering van risicomanagement waarvan fraude een onderdeel is, de risicoanalyse en rapportage specifiek gericht op fraude valt binnen het reguliere proces. Wij hebben kennisgenomen van de door u geïdentificeerde risico's op het gebied van fraude en M&O. Hierbij hebben wij vastgesteld dat de door u geïdentificeerde risico's specifiekere kunnen worden gemaakt. Dit helpt ook in het gesprek in de organisatie over bewustwording, de beheersmaatregelen die de organisatie wil c.q. moet treffen en wat het effect is op de (verbijzonderde) interne controles.

Ondanks dat de organisatie de keuze heeft gemaakt om dit voorlopig nog niet op te pakken, adviseren wij om toch een gemeentebrede frauderisicoanalyse op te stellen, met daarbij specifieke thema's, risico's en het betrekken van actualiteiten (bijvoorbeeld landelijke concrete voorbeelden van fraudecasussen uit de praktijk). En daarnaast het minimaal jaarlijks actualiseren van de risicoanalyse.

Tijdens onze tussentijdse controlewerkzaamheden zijn geen aanwijzingen van fraude onder onze aandacht gekomen.

Inleiding
Onze kernboodschappen
Controlekader
IT-risico's en -beheersing
Fraude en wet- en regelgeving
Rechtmatigheidsverantwoording
Sociaal domein
Het fysieke domein
Aanbestedingen
Overige ontwikkelingen
Het controleproces
Bijlagen

Rechtmatigheidsverantwoording heeft uw aandacht

College dient rechtmatigheidsverantwoording op te stellen vanaf boekjaar 2023

Vanaf boekjaar 2023 moet het college de rechtmatigheidsverantwoording over de jaarrekening afgeven. De afgelopen jaren is naar deze nieuwe situatie toegewerkt door de organisatie. Zo is er geïnvesteerd in het uitvoeren van verbijzonderde interne controles op diverse belangrijke processen en is ook een visie ontwikkeld richting een *in control statement* in de komende jaren. Daarbij is er in de organisatie gewerkt aan bewustwording over het thema rechtmatigheid en worden processen integraal uitgewerkt c.q. beschreven in het systeem Engage. In 2022 wordt daarbij gewerkt aan het actualiseren van het M&O-beleid. In 2021 is al proefgedraaid met de rechtmatigheidsverantwoording op een aantal onderdelen. Verdere aandachtspunten zijn o.a.:

- Het verder inrichten van controles in het primaire proces om uiteindelijk hiermee eerder in het proces eventuele onrechtmatigheden te constateren (in plaats van achteraf met verbijzonderde interne controles).
- Voor de rechtmatigheidsverantwoording 2023 dienen nog diverse zaken door de raad te worden vastgesteld (zie ook hiernaast). Dit wordt opgepakt als hier landelijk ook goede voorbeelden van aanwezig zijn (o.a. financiële verordening).
- Zorgen voor een goede uitvraag gedurende het jaar aan alle managers/directeuren naar eventuele onrechtmatigheden (inclusief bijhouden van registratie).
- Het zorgen voor duidelijke kaders voor begrotingsrechtmatigheid tussen raad en college.

Voor 2022 is ons advies om over de uitkomsten van de werkzaamheden op rechtmatigheid te reflecteren in de paragraaf Bedrijfsvoering (conclusies, leerpunten en actiepunten).

Vereiste communicatie op grond van controlestandaarden	Heeft het college al afspraken gemaakt over deze onderwerpen:		
	Ja	Onderhanden	Vastgesteld door de raad
De verantwoordingsgrens voor 2023 is bepaald op basis van de totale lasten inclusief toevoegingen aan reserves.		●	
De verantwoordingsgrens voor 2023 is vastgesteld door de raad.		●	
Het normenkader 2023 is onderhanden of datum vaststelling door de raad is gepland.		●	
De financiële verordening is herzien indien er staat dat de accountant de rechtmatigheid toetst.		●	
De financiële verordening bevat op welke wijze wordt omgegaan met begrotingsonrechtmatigheden.		●	
Het college en de raad hebben overeenstemming inzake de mate van detail in de paragraaf Bedrijfsvoering.		●	
Het interne controleplan van de raad bevat een scoping van de processen en balansposten, risicoanalyses per proces en post en controleaanpak.	●		

Inleiding
Onze kernboodschappen
Controlekader
IT-risico's en -beheersing
Fraude en wet- en regelgeving
Rechtmatigheidsverantwoording
Sociaal domein
Het fysieke domein
Aanbestedingen
Overige ontwikkelingen
Het controleproces
Bijlagen

Het sociaal domein blijft in beweging

Er speelt veel binnen het sociaal domein

Interne beheersing sociaal domein op orde

De interne beheersing van het sociaal domein was afgelopen jaar ook op orde. We zagen hier een goed samenspel tussen het primaire proces en de tweede en de derde lijn. Uit besprekingen blijkt daarbij dat er goed zicht is op zowel externe- als interne ontwikkelingen. Wel is het sociaal domein flink in beweging. Enkele belangrijke ontwikkelingen zijn:

- In 2022 heeft gemeente Leeuwarden het M&O-beleid voor de Tozo-uitkeringen geformaliseerd. Voor het gemeentebrede M&O-beleid is in 2022 een traject gestart om dit te formaliseren.
- De aanbestedingen voor de specialistische jeugdhulp zijn nog niet afgerond en de implementatie zal door enkele bezwaren van aanbieders niet voor 1 januari plaatsvinden. En nieuwe invoeringsdatum wordt nog bekend-gemaakt en er vindt onderzoek plaats naar het rechtmatig verlengen van de huidige contracten.
- De hoogte van de uitkering uit de Participatiewet neemt af (o.a. doordat deze wordt bepaald op basis van het aantal WW-gerechtigden), terwijl in Leeuwarden het aantal bijstandsgerechtigden niet afneemt. Wij zien dat de financiële ontwikkeling adequaat wordt gemonitord door Leeuwarden. Het is belangrijk om in het jaarverslag en de jaarrekening ook goed te reflecteren op deze ontwikkeling (inclusief risico's voor de komende jaren).
- Een vertrokken medewerker van de VIC-functie had een belangrijke rol in o.a. het invullen van de VIC op het sociale domein en een belangrijke rol in de jaarrekeningcontrole. Wij vragen voor het jaarrekeningtraject 2022 uw aandacht hiervoor, aangezien de vacature begin 2023 weer wordt ingevuld.

ISAE type II voor Lost Lemon is in zicht

In 2021 is er voor de eerste keer een ISAE 3402 type II-verklaring afgegeven voor Lost Lemon. Deze gaf onvoldoende zekerheid. Er is in 2022 gekeken naar hoe deze zekerheid wel kan worden verkregen. Dit krijgt een vervolg in onze controle. Zie ook deze [sheet](#).

Impact Covid-19 Tozo-uitkeringen

De impact van Covid-19 op de jaarrekening 2022 van gemeente Leeuwarden zal naar verwachting beperkt zijn. Ten aanzien van de verstrekte Tozo-uitkeringen in 2020 en 2021 zullen er in 2022 nog verrekeningen (zoals terugvorderingen of aflossingen van leningen) plaats vinden. Voor de jaarrekeningcontrole 2022 is het tevens van belang dat eventueel nieuwe signalen van het Inlichtingenbureau tijdig worden beoordeeld op omvang en eventueel worden opgevolgd ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik (M&O). Het is belangrijk om in november/december al te inventariseren of er veel nieuwe meldingen zijn en wat de gevolgen zijn voor de intern uit te voeren werkzaamheden.

Financiële impact en omvang SiSa-regelingen neemt toe

Vergoedingen vanuit het rijk in het kader van bijv. de energietoeslag en de opvang van Oekraïense vluchtelingen zijn geregeld in de vorm van SiSa-regelingen. De omvang en de complexiteit van de SiSa-regelingen neemt toe. Het is daarom belangrijk om hier voldoende aandacht voor te hebben in de interne beheersing en daarnaast ook richting jaarrekeningcontrole rekening te houden met extra uit te voeren interne controles.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
 - IT-risico's en -beheersing
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Sociaal domein
 - Het fysieke domein**
 - Aanbestedingen
 - Overige ontwikkelingen
 - Het controleproces
- Bijlagen

Het fysieke domein (1/3)

Het grondbedrijf blijft zich ontwikkelen

Vanuit besprekingen in de afgelopen periode blijkt dat het grondbedrijf op verschillende onderdelen in ontwikkeling is. Dit geldt zowel voor de bezetting op de afdeling als de projecten die gemeente Leeuwarden onderhanden heeft of op korte termijn gaat opstarten.

Nieuwe applicatie grondexploitaties is onderhanden

Vanuit voorgaand jaar is bekend dat gemeente Leeuwarden voornemens is om een nieuwe applicatie te implementeren ter ondersteuning van de berekeningen voor de hercalculaties. Deze applicatie zou in 2022 worden geïmplementeerd. Het definitieve besluit tot aankoop is echter nog niet genomen. De implementatie van deze applicatie staat op dit moment gepland voor 2023. Dit is een belangrijke ontwikkeling en bevordert meer synergie in de calculaties, maakt het proces voor het opstellen van de calculaties minder arbeidsintensief en foutgevoelig. Daarnaast ontstaat er op deze wijze meer mogelijkheden om tussentijds inzicht in de calculaties te krijgen. Het is belangrijk om een goed overdrachtsdossier op te stellen bij de overgang naar het nieuwe systeem. Hierin dient te worden aangetoond dat de gegevens juist en volledig zijn overgekomen en dat de nieuwe applicatie betrouwbare uitkomsten geeft.

Nog beperkt afhankelijk van externe partij voor berekeningen Zuidlanden

In de voorgaande jaren was gemeente Leeuwarden in hoge mate afhankelijk van een externe partij wat betreft de berekeningen van de grondexploitatie Zuidlanden. Gemeente Leeuwarden heeft hiertoe de afgelopen periode nieuwe medewerkers aangetrokken. Door ontwikkelingen in de Zuidlanden en doordat deze medewerkers moeten worden ingewerkt, is Leeuwarden voor twee deelgebieden in de Zuidlanden nog afhankelijk van deze partij voor de jaarrekeningcontrole 2022.

Met de aanschaf van de nieuwe applicatie zal de afhankelijkheid worden opgelost. Wij onderschrijven het belang hiervan, o.a. om ook zelf de ontwikkelingen in de doorrekeningen en berekening van risico's te kunnen onderbouwen.

Parameters grondexploitaties landelijk onder druk, effect voor Leeuwarden te beoordelen, toelichting opnemen in jaarrekening

Voor de gemeentelijke grondexploitaties worden belangrijke schattingen gemaakt (o.a. percentage kosten- en opbrengststijgingen). Deze cijfers zijn landelijk veel in beweging. Er zijn flinke kostenstijgingen in bouwprojecten, grondprijzen staan onder druk en de landelijke trend is dat de verkoop van huizen afneemt (mede door hogere hypotheekrente). Voor de actualisering van de grondexploitaties voor de jaarrekening 2022 is het belangrijk dat de uitgangspunten nader worden overwogen (o.a. is het huidige tempo van verwachte verkopen nog haalbaar, welke kostenstijgingen worden ingerekend). Het onderbouwen van de uitgangspunten is mede door de onzekerheid in de markt dit jaar extra belangrijk (o.a. met eventuele onderzoeken, landelijke en regionale cijfers). Daarbij is het voor een goede toelichting van mogelijke impact belangrijk om een aantal scenario's door te rekenen. Wij verwachten dat dit wordt betrokken in het op te stellen position paper 2022.

In de jaarrekening 2022 is het belangrijk bij het onderhanden werk een adequate toelichting op te nemen, waarbij de onzekerheden in de markt worden toegelicht, een toelichting wordt gegeven op de uitgangspunten die de gemeente heeft gehanteerd en ook bijvoorbeeld een bandbreedte wordt gegeven van een aantal scenario's qua kosten -en opbrengstenstijgingen.

Inleiding
Onze kernboodschappen
Controlekader
IT-risico's en -beheersing
Fraude en wet- en regelgeving
Rechtmatigheidsverantwoording
Sociaal domein
Het fysieke domein
Aanbestedingen
Overige ontwikkelingen
Het controleproces
Bijlagen

Het fysieke domein (2/3)

Opzet P&C-cyclus vraagt aandacht richting jaarrekening 2022

Leeuwarden kent in 2022, conform afgelopen jaren, de systematiek dat de grondexploitaties gedurende het najaar worden geactualiseerd (met peildatum 1 januari 2022) en dan worden vastgesteld door de gemeenteraad. Vaststelling staat gepland voor december a.s. Voor de jaarrekening dient echter een actuele berekening met de laatste mogelijke inzichten te worden opgesteld met peildatum 31 december 2022. Daarom is het in de komende periode van belang om:

- De actualisering van de grondexploitaties te laten vaststellen door de raad. Hierin zijn de inzichten tot ongeveer eind september 2022 in verwerkt
- Per grondexploitatie (of deelproject van Zuidlanden) een A4 op te stellen met daarin de inhoudelijke stand van zaken, eventuele bijzonderheden of nieuwe inzichten, nieuwe risico's, inclusief de verwachte impact op het resultaat van de betreffende grondexploitatie (of deexploitatie)
- Naar peildatum 31 december 2022 dient een technische herziening te worden opgesteld, waarin de boekwaarde per 31 december 2022 is betrokken, de uitgangspunten van de actualisering tot en met september 2022 zijn meegenomen en daarnaast grote wijzigingen in uitgangspunten op basis van de A4 per grondexploitatie (of deexploitatie) zijn verwerkt. Deze doorrekening is de basis voor de waardering van het onderhanden werk in de jaarrekening 2022.

Wij adviseren daarbij na te denken over de inrichting van de planning & control-cyclus voor de grondexploitaties in de komende jaren. Wij begrepen dat Leeuwarden misschien de stap wil zetten naar het per 31 december actualiseren van de grondexploitaties (en besluitvorming in het voorjaar erna door de raad). Het is belangrijk om op basis van de gemaakte keuzes een duidelijke vastlegging te maken van het verwachte interne werkproces om dit te realiseren.

Onderzoek gevolgen besluitvorming Middelsee fase 2 voor jaarrekening

Grondexploitatie De Zuidlanden staat voor een belangrijke wijziging. Met name plan Middelsee fase 2 heeft gevolgen voor de grondexploitatie. In 2022 is het stedenbouwkundig plan voor dit gebied nader uitgewerkt en ingevuld. Dit is door het college vastgesteld en ligt op dit moment ter inzage. Besluitvorming hierover door de raad zal naar verwachting eind december (actualisering per 1 januari 2022) c.q. in 2023 (stedenbouwkundig plan) plaatsvinden.

Wij hebben begrepen dat in de actualisering per 1 januari 2022 voor grondexploitatie De Zuidlanden al wordt gerekend met het nieuwe stedenbouwkundig plan, terwijl het plan in 2023 naar verwachting pas wordt vastgesteld door de raad. Dit kan gevolgen hebben voor de waardering van het project in de jaarrekening. Voor de jaarrekening (en jaarrekeningcontrole) zien wij de volgende belangrijke aandachtspunten:

- Vaststellen of het op basis van het BBV mogelijk is om in de waardering van de jaarrekening al rekening te houden met een in het nieuwe boekjaar door de raad vastgesteld stedenbouwkundig plan. Dit is mede afhankelijk van de afspraken die zijn gemaakt tussen raad en college (wie heeft beslissingsbevoegdheid voor dergelijke wijzigingen?).
- Verrichten van goede interne controles op de juiste verwerking van het stedenbouwkundig plan in de doorrekening van de grondexploitatie.
- Opstellen van een nieuwe risicoprofiel voor Zuidlanden.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
 - IT-risico's en -beheersing
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Sociaal domein
 - Het fysieke domein**
 - Aanbestedingen
 - Overige ontwikkelingen
 - Het controleproces
- Bijlagen

Het fysieke domein (3/3)

Verwerking investeringen De Klamp

Een ander belangrijk aandachtspunt betreft het hondenuitlaatgebied/groenstrook in Techumerfjild wat nu is opgenomen in de grondexploitatie van de Klamp. In een motie 2018 heeft de gemeenteraad bepaald dat deze kosten in de grondexploitatie Zuidlanden moet worden ingerekend. Voor deze kosten bestaat de discussie of dit geen bovenwijkse voorzieningen betreffen. Gemeente Leeuwarden levert hiervoor een position paper inclusief een koppeling naar het BBV op voor aanvang van de jaarrekeningcontrole.

Gebiedsontwikkelingen zijn een belangrijk aandachtspunt

Zoals in ons controleplan opgenomen kent Leeuwarden belangrijke aanstaande gebiedsontwikkelingen, die de komende jaren tot uitvoering gaan komen. Wij hebben de afspraak gemaakt dat in januari 2023 een gesprek hierover plaatsvindt, waarbij ook wordt gekeken naar mogelijke aandachtspunten. Ter voorbereiding hierop vragen wij u per project uit te werken wat de huidige stand van zaken is, welke afspraken al gemaakt zijn met externe partijen en wat de financiële gevolgen zijn (inclusief eventuele gevolgen voor de jaarrekening 2022).

Actualisatie nota's grondprijzenbeleid en kostenverhaal

De Nota Grondprijzenbeleid wordt door gemeente Leeuwarden op korte termijn geactualiseerd. De belangrijkste wijziging hierin betreft de verwerking van effecten van het Didam-arrest hierin. Daarnaast wordt de Nota Kostenverhaal in op korte termijn geactualiseerd. Dit betreft een belangrijk aandachtspunt, omdat gemeente Leeuwarden de komende periode meerdere samenwerkingen gaat starten voor o.a. Spoordok en Leeuwarden-Oost.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
 - IT-risico's en -beheersing
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Sociaal domein
 - Het fysieke domein
 - Aanbestedingen**
 - Overige ontwikkelingen
 - Het controleproces
- Bijlagen

De aanbestedingen

Aandachtspunten in de aanbestedingen

Tussentijdse controles rechtmatigheid blijven achter

De afgelopen jaren zijn er door een combinatie van de VIC-functie en medewerkers inkoop gedurende het jaar diverse tussentijdse controles uitgevoerd in het kader van de rechtmatigheid van de aanbestedingen. In 2022 zijn tot en met heden nog geen specifieke (verbijzonderde) interne controles uitgevoerd op de naleving van de (Europese) aanbestedingsrichtlijnen. Dit aangezien intern overleg wordt gevoerd over het herijken van de interne controle (inclusief taken en verantwoordelijkheden). Wij hebben begrepen dat hier nog geen duidelijkheid over bestaat voor 2022 c.q. voor de structurele invulling in de komende jaren. Doordat nog geen interne controles zijn uitgevoerd is er ook nog geen tussentijds inzicht in nieuwe onrechtmatigheden.

Het is voor de structurele invulling belangrijk om te komen tot een goede taakverdeling tussen de drie verschillende lijnen, zodat voor de komende jaren duidelijk is op welke wijze de interne controles uitgevoerd zullen gaan worden. Indien mogelijk adviseren wij controles met name te beleggen in het primaire proces. Dit verhoogt het inzicht, het leren van bevindingen en de mogelijkheid om bij te sturen. Hierbij kunnen de tweede en derde lijn aanvullende toetsende werkzaamheden verrichten om goede conclusies te kunnen trekken over de rechtmatigheid. Wij adviseren de taakverdeling in dit verantwoordingsproces ook goed te documenteren.

Aangezien gedurende het jaar geen tussentijdse controles zijn uitgevoerd, blijft ook onze controle achter en komt er extra druk op de controle in het voorjaar van 2023.

Voor 2022 is het belangrijk om op korte termijn in actie te komen en ervoor te zorgen dat de (verbijzonderde) controles snel worden opgestart. Dit mede gezien de bevindingen van vorig jaar, de opvolging in 2022 hiervan en de aandachtspunten, bijvoorbeeld als gevolg van inkoop van diensten en producten voor de opvang van Oekraïners.

Voor de jaarrekeningcontrole verwachten wij een compleet controledossier, met een goed (juridisch) onderbouwde conclusie per dossier.

Overige ontwikkelingen (1/2)

Onzekere maatschappelijke ontwikkelingen

Het is een tijd van veel maatschappelijke ontwikkelingen waarbij het thema 'schaarste' steeds meer impact krijgt. Het landelijke beeld is dat er veel personeelstekort is, materialen voor de bouw beperkt te verkrijgen zijn (met effect op de prijs), hoge inflatiecijfers, een toename van de rente en een toename van energiekosten. Veel van deze ontwikkelingen hebben ook direct gevolgen voor Leeuwarden. Hieronder noemen we er een aantal:

- De huidige inflatie heeft direct gevolgen voor inwoners, bedrijven, instellingen en de gemeentelijke bedrijfsvoering. In november is door het college een voorstel vastgesteld dat ook in de raad is behandeld, waarbij ingegaan wordt op de gevolgen vanuit inflatie en energielasten. In het voorstel zijn maatregelen en de gemeentelijke aanpak uitgewerkt. Bij de presentatie van de begroting 2023 is daarbij aangegeven dat de algemene reserve voldoende is om eventuele gevolgen op te vangen.
- Voor de jaarrekening 2022 is het belangrijk om tijdig te analyseren of er nog gevolgen zijn voor bijvoorbeeld inschattingen (en daarmee waarderingen) ten aanzien van businesscases (voor deelnemingen), inbaarheid van vorderingen (o.a. uitkeringsdebiteuren/belastingdebiteuren) en inbaarheid van verstrekte leningen.

Het is belangrijk om hier een interne risicoanalyse op uit te voeren en dit ook te betrekken bij het opmaken van de gemeentelijke jaarrekening.

In algemene zin is het belangrijk dat een goede gemeentebrede analyse wordt gemaakt van de gevolgen van de schaarste en economische ontwikkelingen voor de jaarrekening. Wij verzoeken u dit ruim voor de jaarrekeningcontrole op te leveren, zodat we hier tijdig gezamenlijk het gesprek over aan kunnen gaan.

Opvangen Oekraïne-vluchtelingen heeft impact op jaarrekening

Afgelopen jaar heeft gemeente Leeuwarden veel activiteiten verricht voor de opvang van Oekraïense vluchtelingen. Hiertoe zijn o.a. diverse kosten gemaakt, aankopen gedaan en krijgt gemeente Leeuwarden een vergoeding van het Rijk (gebaseerd op o.a. normbedragen maar ook werkelijke bestedingen).

Aandachtspunten voor de jaarrekening 2022 zijn:

- Er is sprake van diverse aankopen die mogelijk boven de Europese- c.q. nationale aanbestedingsgrenzen uitkomen. Landelijk zien we dat in veel gevallen een beroep wordt gedaan op een spoedregeling, maar dit is wel aan formele vereisten verbonden. In het kader van de jaarrekeningcontrole dient in de interne controle expliciet te worden getoetst of wordt voldaan aan wet- en regelgeving.
- De opvang van vluchtelingen wordt bekostigd met een specifieke uitkering die verantwoord moet worden via SiSa. Landelijk zien wij dat hier al veel vragen over ontstaan. Dit o.a. omdat sprake is van een regeling waarbij een vergoeding wordt gegeven voor enerzijds werkelijke kosten die zijn gemaakt en anderzijds voor bepaalde kosten sprake is van een normbedrag bij opvangplek. Om goed verantwoording af te kunnen leggen vraagt dit om een goede registratie van o.a. de kosten, opbrengsten en opvangplekken, een tijdige analyse van de regelgeving die voor deze SiSa-regeling van toepassing is en (indien van toepassing) tijdige afstemming met het Rijk over de onduidelijkheden in de regelgeving.
- Bij de hulp aan de vluchtelingen is landelijk veel sprake geweest van het verstrekken van contant geld of chipkaarten om te kunnen voorzien in de levensbehoefte. Het is belangrijk om een interne analyse te maken in hoeverre dit ook bij gemeente Leeuwarden het geval is geweest en welke beheersmaatregelen hier hebben plaatsgevonden (ook om te voorkomen dat hiermee gefraudeerd kon worden).

Inleiding
Onze kernboodschappen
Controlekader
IT-risico's en -beheersing
Fraude en wet- en regelgeving
Rechtmatigheidsverantwoording
Sociaal domein
Het fysieke domein
Aanbestedingen
Overige ontwikkelingen
Het controleproces
Bijlagen

Overige ontwikkelingen (2/2)

Omgevingswet

De Omgevingswet gaat naar verwachting in op 1 juli 2023, De gemeente Leeuwarden is op dit moment ver met de implementatie, maar nog niet gereed. De verwachting is dat de gemeente per 1 juli 2023 de noodzakelijke basis gereed heeft en voldoende klaar is om te kunnen werken met de Omgevingswet. Hierbij wordt intern actief gemonitord wat de status is op de verschillende onderdelen, waaronder vergunningverlening, planvorming en ondersteunende systemen. Met name de technische kant en de afhankelijkheid van de landelijke digitale systemen zijn een aandachtspunt (o.a. landelijke ICT-toetsing van het Adviescollege).

Afschrijvingsduur bijdrage aan activa in eigendom van derden

De commissie BBV heeft een [Vraag en antwoord](#) uitgebracht omtrent de afschrijvingsduur van bijdragen aan activa in eigendom van derden. De afschrijvingsduur mag maximaal gelijk zijn aan die van de activa waarvoor de bijdrage aan derden wordt verstrekt. Indien een derde partij geen afschrijvingstermijnen toepast, dan is de te volgen afschrijvingstermijn voor de gemeente nihil en dient deze direct ten laste van de exploitatie te worden gebracht.

Een voorbeeld hiervan kan zich voordoen indien het Rijk als derde partij het kasstelsel toepast en daarom niet activeert (en dus niet afschrijft).

Het is belangrijk voor gemeente Leeuwarden om na te gaan of er sprake is van bijdragen aan activa in eigendom van derden waarbij de afschrijvingstermijn maximaal gelijk is aan die van de activa waarvoor de bijdrage aan derden wordt verstrekt. Bij projecten met het Rijk of de provincie kan dit betekenen dat het activeren van deze bijdragen niet is toegestaan op basis van de uitspraak van de commissie BBV.

Er is overigens landelijk nog wel veel discussie over deze uitspraak van de commissie BBV.

Daarom is het belangrijk om de ontwikkelingen op dit vlak goed te monitoren (indien het mogelijk financieel effect heeft op Leeuwarden).

Voorziening verlofsparen

Medewerkers van de gemeente kunnen vanaf 1 januari 2022 bovenwettelijke vakantie-uren sparen. Op deze manier kunnen medewerkers naar eigen wens bovenwettelijke vakantie-uren, die niet verjaren, inzetten op een manier die aansluit bij de persoonlijke levens- en carrièreplanning en het gemeentelijke vitaliteitsbeeld. Hiervoor dient een voorziening gevormd te worden ter hoogte van het opgebouwde saldo aan verlofuren per 31 december 2022.

Gemeente Leeuwarden heeft hier tijdig aandacht voor en inmiddels zijn hierover al gesprekken met ons gevoerd.

Het controleproces en voorbereidingen voor de eindejaarscontrole

Wij vinden het belangrijk om onze bevindingen te delen en het samenwerkingsproces periodiek te evalueren om zodoende constructief samen te werken en aan uw behoeften te voldoen. Een samenvatting van ons plan van aanpak voor de jaarrekeningcontrole 2022 is eerder al met u gedeeld door middel van het controleplan 2022. Dit plan van aanpak hebben wij in de afgelopen periode verder uitgewerkt door bijvoorbeeld het tijdspad van de tussentijdse controlewerkzaamheden af te spreken.

Onze samenwerking loopt over het algemeen goed

Wij zijn in de basis tevreden over onze samenwerking met uw organisatie. Wij ervaren het als prettig dat belangrijke onderwerpen en thema's vroegtijdig op de agenda komen (bijvoorbeeld het effect van circulair bouwen op de financiële verordening). Samen met u gaan wij kijken in hoeverre en op welke wijze het proces omtrent de jaarrekeningcontrole compacter kan worden gemaakt.

Daarnaast hebben er aan beide zijden wisselingen binnen de personeelsbezetting plaatsgevonden in het afgelopen jaar. Het is belangrijk dat wij intensief contact houden en gezamenlijk vooruit blijven kijken. Hierbij is het met name belangrijk om de goede zaken van afgelopen jaren in stand te houden en met betrekking tot overige zaken tijdig in overleg te gaan. Belangrijk aandachtspunt in de afgelopen periode (en gericht op komend jaar) is de onderlinge afstemming en communicatie rondom de zomerperiode/periode opstellen begroting. Wij zien dat de afgesproken data in die periode niet altijd goed worden gehaald qua oplevering. Graag betrekken we dit in de bespreking over het tijdspad van de jaarrekeningcontrole.

Over het algemeen weet ons team het juiste aanspreekpunt in uw organisatie te vinden en andersom weet uw organisatie het team van PwC goed te vinden. Hierdoor worden grote verrassingen en/of miscommunicatie voorkomen.

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- **Bijlagen**
 - Tekortkomingen beheersing
 - Communicatie ISA-vereisten

Bijlagen

In dit hoofdstuk hebben we de bijlagen opgenomen waaronder detailbevindingen en een overzicht van de vereiste communicatie.

04

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

In onderstaand totaaloverzicht hebben wij opgenomen welke bevindingen in het kader van de interne beheersing in voorgaande jaren zijn gecommuniceerd en wat de status is van deze bevindingen.

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-1	Inkoop en betalen	De mandaatstructuur en budgethoudersregeling is niet ingeregeld in Corsa. Opvolging per jaareinde: Niet van toepassing. Bevinding opgevolgd.	Opgevolgd Eind 2021 is de mandaatstructuur ingeregeld in U4F. Middels de interface met Corsa is deze mandaatstructuur ook geïmplementeerd in Corsa. Daarnaast is de mandaatstructuur nu ingericht op een gedetailleerder niveau waardoor de facturen altijd bij de juiste budgethouder terechtkomen.	Hoog	
ML 2019-2	Inkoop en betalen	In het inkoop- en betaalproces bestaat in opzet voldoende functiescheiding tussen het wijzigen van de rekeningnummers van de crediteuren en het betaalproces. Doordat de functioneel beheerders kunnen muteren in de databases van U4F/Corsa is deze functiescheiding niet toereikend. Het is aan te bevelen om logging in te richten op de werkzaamheden die functioneel beheerders uitvoeren (inclusief review van de logging). Dit om vast te stellen dat er geen mutaties zijn doorgevoerd door de functioneel beheerders. Opvolging per jaareinde: We verwachten dat de (V)IC-functie per jaareinde detailwerkzaamheden (55 stuks) uitvoert, waarbij wordt vastgesteld dat de uitgaande betalingen op het juiste rekeningnummer van de crediteuren zijn betaald.	Onderhanden Het proces omtrent wijzigen crediteuren-stamgegevens is verder verbeterd door systeem afgedwongen vierogenprincipe. Echter bestaat nog steeds de mogelijkheid voor functioneel beheerders om te kunnen muteren in de databases.	Hoog	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-3	Inkoop en betalen Er wordt in het inkoopstelsel niet door het stelsel afgedwongen dat een verplichtingsnummer wordt aangemaakt. Opvolging per jaareinde: We verwachten dat bij de (V)IC-werkzaamheden wordt beoordeeld of er inkopen hebben plaatsgevonden zonder verplichtingsnummer. Dit maakt al deel uit van uw controle op aanbestedingen.	Onderhanden Het aanmaken van een verplichtingsnummer bij bestellingen groter dan € 1.000 is vanaf boekjaar 2022 wel opgenomen in de werkinstructie, maar niet door het stelsel afgedwongen. Wij bevelen aan om dit in het stelsel in te richten.	Hoog	
ML 2019-4	Inkoop en betalen De overwegingen/documentatie ter onderbouwing van het goedkeuren van de prestatielevering worden onvoldoende gedocumenteerd. Opvolging per jaareinde: We verwachten dat bij de V(IC)-werkzaamheden op inkoopfacturen de functiescheiding wordt getoetst ten aanzien van autorisatie en de prestatieakkoordverklaring. Voor de prestatieakkoordverklaring verwachten we een aansluiting met de onderbouwende documenten.	Onderhanden Het akkoord geven op de prestatielevering wordt vanaf boekjaar 2022 wel door het stelsel afgedwongen middels een vinkje, maar bij een factuurbedrag tot € 10.000 is onderbouwing niet verplicht. Bij een factuurbedrag hoger dan € 10.000 wordt verwacht dat er documentatie wordt opgenomen van de prestatielevering. Deze vastlegging van documentatie wordt echter niet door het stelsel afgedwongen. Het is belangrijk om op basis van de gemaakte keuze over de inrichting van het stelsel het (verbijzonderde) interne controleplan aan te passen.	Hoog	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-5	Aan- bestedingen	Het proces aanbestedingen kent nog onvoldoende waarborgen dat alle inkopen rechtmatig worden aanbesteed. Aanbevelingen: - Verbetermaatregelen bedrijfsvoering implementeren (waaronder centraal contractenregister en centraal inkooppunt). - Waarborg dat geen inkoop/verplichting zonder startformulier mag worden aangemaakt. - De afdeling/IC meer betrekken om werklast te verdelen (nu vooral bij 2de/3de lijn). Opvolging per jaareinde: Er is een beperkt aantal zichtbare interne beheersingsmaatregelen in het aanbestedingsproces aanwezig, echter zullen wij hier in het kader van de jaarrekeningcontrole niet op steunen. Er wordt een gegevensgerichte controle uitgevoerd. We verwachten een gegevensgerichte steekproef waarbij ook opvolging wordt gegeven aan alle bevindingen uit vorige jaren.	Hoog	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-6	Salarissen	Bij de invoer van salarismutaties in PIMS wordt geen zichtbare controle (vierogenprincipe) afgedwongen. Ontwikkeling 2022: Vanwege de implementatie van AFAS per 1 januari 2022 wordt er niet langer gebruik gemaakt van PIMS. Deze bevinding is daarom niet langer van toepassing.	Vervallen	NVT	
ML 2019-7	Treasury	Geen sprake van een functionaris die is belegd met treasury. Ontwikkeling 2022: In 2022 zijn bij een medewerker van de afdeling P&C taken neergelegd om een centrale rol te vervullen in het proces omtrent Treasury. De verantwoordelijkheden en rechten voor het verstrekken van garanties/geldleningen zijn echter ook nog decentraal belegd en er zijn geen formele procedures die waarborgen dat dit niet langer decentraal plaatsvindt, waardoor volledigheid van de verstrekkingen niet wordt gewaarborgd. Opvolging per jaareinde: Per jaareinde zullen wij u vragen om een analyse op te stellen waaruit blijkt dat de in de jaarrekening opgenomen verstrekte garanties/geldleningen volledig zijn.	Onderhanden	Laag	
ML 2019-8	Werken voor derden	Geen formele (systeemtechnische) functiescheiding in het proces opbrengsten werk voor derden (SCC). Opvolging per jaareinde: Wij verwachten dat gegevensgerichte werkzaamheden worden uitgevoerd om vast te stellen dat de opbrengsten werk voor derden juist en volledig zijn, waarbij de verkoopfacturen met onderliggende documenten worden aangesloten.	Ongewijzigd	Laag	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-9	Afsluitings-proces	Geen zichtbare controle op de handmatige boekingen. Opvolging per jaareinde: U moet een export van alle handmatige journaalposten in U4F aanleveren, waarbij de journaalposten aan de hand van geformuleerde risicocriteria worden gesorteerd. Voor alle journaalposten die aan de risicocriteria voldoen, moeten interne controles worden verricht, waarbij de juistheid en rechtmatigheid wordt vastgesteld.	Ongewijzigd	Middel	
ML 2019-10	Inkoop en betalen	Onvoldoende synergie tussen de functiebeschrijvingen van de medewerkers en het mandaat. In uw personeelsadministratie heeft u alle functiebenamingen conform het model HR21 ingedeeld. Er bestaat geen consistentie tussen de functiebenamingen conform het model HR21, de dagelijkse functiebenamingen en de gehanteerde termen in het mandaat. Opvolging per jaareinde: Voor de jaarrekeningcontrole ontvangen wij graag een document, waarbij per medewerker de functiebeschrijving conform het mandaat staat benoemd zodat het naleven van het mandaat kan worden vastgesteld.	Ongewijzigd Vanuit opvolging ML2019-1 blijkt dat mandaatstructuur is ingelezen in U4F. Deze mandaatstructuur is middels een interface met Corsa nu ook de basis voor autorisatie van facturen. Binnen het mandaatstructuur hebben echter geen wijzigingen plaatsgevonden waardoor de transponeringstabel nodig blijft.	Laag	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-11	Grond-exploitaties	Geen actualisatie van grondexploitaties per balansdatum 31-12-2022. Opvolging per jaareinde: In het najaar van 2022 heeft de actualisering van de grondexploitaties (met peildatum 1 januari 2022) plaatsgevonden. Hierbij is gekeken naar de stand van zaken per 1 juni 2022. Bij het opstellen van de jaarrekening is het belangrijk dat een actueel beeld van de grondexploitaties per 31 december 2022 bestaat. Ter voorbereiding van de jaarrekeningcontrole 2022 stelt gemeente Leeuwarden voor alle grondexploitaties een globale update op naar de stand per 31 december 2022 (ten opzichte van de vastgestelde actualisatie in het najaar 2022) en grote wijzigingen in de inschattingen/uitgangspunten verklaren en onderbouwen met documentatie. Zie ook deze sheet.	Onderhanden Gemeente Leeuwarden stelt in boekjaar 2022 tweemaal een actualisatie op. De formele actualisatie wordt in december 2022 aangeboden aan de gemeenteraad en de tweede actualisatie wordt opgesteld in het kader van de jaarrekening. Vanaf boekjaar 2023 gaat gemeente Leeuwarden naar verwachting naar één (formele) actualisatie per jaar in het kader van de jaarrekening.	Middel	
ML 2019-12	Materiële vaste activa	De activa-administratie is complex en bevat veel handmatige acties. Hierdoor is het foutgevoelig. Opvolging per jaareinde: Gemeente Leeuwarden moet hiervoor interne controles op de materiële vaste activa (o.a. investeringen, desinvesteringen, bijdrage van derden, afschrijvingen, waardering en restwaarde) uitvoeren.	Onderhanden Gemeente Leeuwarden heeft in 2022 verdere stappen gezet en onderzoekt momenteel de mogelijkheid van het verder vereenvoudigen van de boekingsgangen (herverdelers) en de daaraan gekoppelde activa.	Laag	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-14	Materiële vaste activa	Er worden geen periodieke activa-inventarisaties uitgevoerd. Opvolging per jaareinde: Gemeente Leeuwarden moet voor 31 december 2022 een dergelijke inventarisatie uitvoeren en de uitgevoerde werkzaamheden en uitkomsten adequaat documenteren.	Ongewijzigd Leeuwarden is voornemens ieder jaar een activa-inventarisatie uit te voeren. Deze inventarisatie heeft voorgaande jaren en huidig boekjaar (nog) niet plaatsgevonden.	Middel	
ML 2019-15	Huren en pachten	Gemeente Leeuwarden heeft een aantal tekortkomingen opgevolgd, zoals het verplaatsen van het facturatieproces naar Planon (= vastgoedadministratie). Dit is gebeurd halverwege juli 2022 met als doel om het standenregister (= handmatig Excelbestand) uit te faseren in 2023. De onderstaande tekortkomingen zijn niet opgevolgd: - Het ontbreken van een zichtbare invoercontrole in de vastgoedadministratie. - Het ontbreken van formele functiescheiding bij het afsluiten van huurovereenkomsten. Als gevolg van het ontbreken van bovenstaande beheersmaatregelen bestaat een risico rondom de juistheid en volledigheid van de facturatie. Opvolging per jaareinde: Wij verzoeken u gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren, waarbij de juistheid, rechtmatigheid en volledigheid van de verantwoorde huuropbrengsten wordt vastgesteld.	Onderhanden	Middel	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing
- Communicatie ISA-vereisten

Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019-16	WMO / Jeugd <i>Opvolging per jaareinde:</i> Wij verwachten dat u dossiercontroles uitvoert, waarbij wordt vastgesteld dat de beschikking rechtmatig is verstrekt.	Ongewijzigd en een bewuste keuze van gemeente Leeuwarden.	Laag	Dit betreft een bewuste keuze van de gemeente als gevolg van aanwezigheid van soft controls en periodieke dossiercontroles (IC).
ML 2019-17	Sociale zaken (participatie wet) <i>Opvolging per jaareinde:</i> Wij verwachten dat u dossiercontroles uitvoert, waarbij wordt vastgesteld dat de beschikking rechtmatig is verstrekt.	Ongewijzigd en een bewuste keuze van gemeente Leeuwarden.	Laag	Dit betreft een bewuste keuze van de gemeente als gevolg van aanwezigheid van soft controls en periodieke dossiercontroles (IC).
ML 2019-18	Sociale zaken (participatie wet) <i>Opvolging per jaareinde:</i> Wij verwachten dat u dossiercontroles uitvoert, waarbij wordt vastgesteld dat de juiste bijstandsnormen als basis worden gehanteerd in de beschikking.	Onderhanden In 2022 zijn controles op de ingevoerde normen (en andere elementen voor de berekening van de hoogte van de uitkeringen) ingeregeld. Een aandachtspunt is het uitvoeren van de controles voordat de eerste uitbetaling aan de burgers plaatsvindt.	Laag	

	Inleiding
	Onze kernboodschappen
	Controlekader
	Bijlagen
	Tekortkomingen beheersing
	Communicatie ISA-vereisten

Proces		Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ML 2019- 19	Verstrekte subsidies	De subsidiebeschikkingen kunnen worden verstrekt alvorens de volledige workflow in Stratech is afgerond. Opvolging per jaareinde: We verwachten dat gemeente Leeuwarden per jaareinde de workflow in Stratech vergelijkt met de werkelijk beschikte/uitbetaalde subsidies.	Ongewijzigd	Middel	
ACV 2019-1	Voorzieningen	De aansluiting tussen de parameters/inspecties en de berekening van de voorziening is complex. Opvolging per jaareinde: Per jaareinde verwachten wij dat de aansluiting tussen de berekeningen van de voorzieningen (o.a. onderhoud en riool) met de onderliggende inspecties en parameters zichtbaar is vastgelegd. Indien noodzakelijk kunt u hierbij een memo opstellen waarin de gehanteerde parameters worden toegelicht.	Vervallen, de gemeente heeft hier voldoende aandacht voor, blijvende aandacht is gewenst.	NVT	
ACV 2019-2	Voorzieningen	Ten aanzien van de personele voorzieningen bestaan de volgende tekortkomingen: - Voor de voorziening voormalig personeel wordt geen uniforme berekeningsmethode gehanteerd. - De documentatie ter onderbouwing van de voorzieningen is onvoldoende. Opvolging per jaareinde: In het kader van de jaarrekeningcontrole adviseren wij u zorg te dragen voor een uniforme berekening alsmede adequate onderbouwing van de voorzieningen.	Vervallen, de gemeente heeft hier aandacht voor. Belangrijk om hier ook richting jaarrekening weer aandacht voor te hebben.	NVT	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ACV 2019-3	Overhead	De administratie is niet ingericht conform de vereisten van het BBV, waarbij rekening wordt gehouden met de verwerking van overhead op basis van de BBV-definitie. In lijn met onze aanbevelingen ten aanzien van de complexiteit van de financiële administratie bevelen we u aan te overwegen of een minder complexe toerekening van loonkosten per afdeling mogelijk c.q. wenselijk is. Ontwikkeling 2022: Vanwege de migratie naar AFAS per 1 januari 2022 is per medewerker een minimum van één en maximum van vijf kostendragers toegekend en ingelezen in AFAS. Op basis van de labeling in AFAS en het inlezen van de loonjournaalpost wordt de toerekening van de loonkosten per afdeling in U4F verwerkt. Opvolging per jaareinde: Wij verwachten per jaareinde documentatie waaruit de kostendrager per medewerker blijkt. Op basis van een steekproef zullen wij de juiste labeling vaststellen.	Opgevolgd	Laag	
ACV 2019-4	Verbonden partijen	De kadernota geeft geen verder inzicht in de wijze waarop de sturing op verbonden partijen binnen de gemeente is ingeregeld. We merken op dat voor sturing verbonden partijen veel decentraal (per verbonden partij contactpersonen) is geregeld. Een centrale sturing/monitoring op risico's, waarderingen, interne controles wordt aanbevolen. Opvolging per jaareinde: In de jaarrekening worden de belangrijkste transacties en risico's voor verbonden partijen voor het boekjaar beschreven. We verwachten ten aanzien van deze bijzonderheden een position paper waarin risico's voor de jaarrekening(controle) worden benoemd en eventuele onderbouwende documentatie wordt opgeleverd.	Onderhanden Een ander aandachtspunt is het tijdig vaststellen van een nieuwe kadernota verbonden partijen. Gemeente Leeuwarden zou in het najaar 2021 een nieuwe kadernota vaststellen, maar dit is uitgesteld tot 2023.	Middel	

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

Proces	Bevinding	Status	Prioriteit	Managementreactie op de status
ACV 2019-6	Belastingen en heffingen	Ongewijzigd	Middel	
	De controles die ten aanzien van de uitvallijsten worden verricht, alsmede de opvolging van de uitvallijsten in Key2Belastingen worden niet zichtbaar vastgelegd. Opvolging per jaareinde: Wij verwachten dat u per jaareinde gegevensgerichte werkzaamheden ter onderbouwing van de volledigheid van de objecten en subjecten heeft uitgevoerd.			
ML- 2022-2	Salarissen	Nieuw	Hoog	
	Per 1 januari 2022 is gemeente Leeuwarden overgestapt naar een nieuwe salarisadministratie, AFAS. De volgende tekortkomingen zijn geconstateerd: - Salarisadministrateurs hebben tijdelijk uitgebreide rechten gehad binnen AFAS, waarbij salarisgegevens gemuteerd konden worden zonder dat hier een controle op plaatsvond. De rechten zijn in het eerste kwartaal van 2022 ingeperkt. Er bestaat een mogelijk risico dat onrechtmatige salarismutaties zijn doorgevoerd. - De gemeente heeft in ieder geval tot en met oktober geen zicht (gehad) op de doorgevoerde salarismutaties binnen AFAS. Dit wordt bijgehouden in een handmatig Excel-bestand waardoor de juistheid en volledigheid niet gewaarborgd is. Er bestaat een risico dat onrechtmatige salarismutaties zijn doorgevoerd. - De VIC heeft geen tussentijdse werkzaamheden verricht op AFAS (zowel op de migratie als tussentijdse werkzaamheden). Dit kan leiden tot bevindingen die pas in het voorjaar 2023 worden geïdentificeerd. Opvolging per jaareinde: Wij verwachten dat u per jaareinde aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden uitvoert ter onderbouwing van de juistheid en volledigheid van de salarismutaties inclusief een specifieke analyse op medewerkers die uitgebreide rechten hebben gehad in 2022. U zal een interne controleplan opstellen dat met ons wordt afgestemd.			

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status 2022	Status 2021	Managementreactie op de status
ML 2019-IT1	IT	Geen zekerheid over de aan Lost Lemon uitbestede IT-beheersmaatregelen IT-beheersmaatregelen voor de SaaS-applicaties PDC & MensCentraal zijn deels uitbesteed aan de leverancier Lost Lemon. Afgelopen voorjaar hebben wij kennisgenomen van de ISAE 3402 type II-rapportage over 2021. Daarbij hebben we moeten vaststellen dat deze nog niet geheel toereikend was. Naar aanleiding hiervan heeft gemeente Leeuwarden overleg gevoerd met de leverancier en auditor en aansluitend een gesprek georganiseerd tussen gemeente Leeuwarden, de IT-auditors van Leeuwarden en PwC. We verwachten op basis van deze afstemming dat de rapportage over 2022 wordt aangescherpt. Wij waarderen de proactieve insteek die gemeente Leeuwarden in dit verband heeft gekozen. Aanbeveling: Wij kunnen de opvolging vaststellen wanneer de ISAE 3402 type II-rapportage over 2022 beschikbaar is. We adviseren u een beoordeling uit te voeren van de ISAE3402 zodra deze beschikbaar is. Wij zullen hier vervolgens ook kennis van nemen.	Nader te bepalen.	●	

● Tekortkoming ongewijzigd
● Tekortkoming onderhanden
● Tekortkoming opgevolgd of niet meer van toepassing
● Nieuwe tekortkoming

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status 2022	Status 2021	Managementreactie op de status
ML-2019 IT2	IT	Het gebruikersbeheerproces verdient uw aandacht De gemeente beschikt niet over een formele autorisatiebeheerprocedure. Middels interview hebben we begrepen dat: - Nieuw toegekende rechten achteraf niet (altijd) terug herleid kunnen worden naar een aanvraag en deze niet worden toegekend op basis van een autorisatiematrix; - Door- en uitstroom meldingen niet altijd (tijdig) gemeld worden aan functioneel beheer. Wij hebben begrepen dat gemeente Leeuwarden in 2022 een nieuwe IAM-applicatie heeft aangeschaft en hiermee het gebruikersbeheerproces wil verbeteren. Gemeente Leeuwarden voert wel periodieke controles uit op toegekende rechten in Coda en Corsa om het risico op onterechte autorisaties te verkleinen maar nog niet in PDC/MensCentraal en Suite4 Werk & Inkomen (en andere applicaties). Aanbeveling: Wij adviseren een autorisatieprocedure op te stellen en raden aan om te waarborgen dat (1) toegekende rechten altijd terug te herleiden zijn naar de aanvraag van een bevoegde medewerker, en (2) dat bij functiewijziging of uitdiensttreding altijd een tijdig signaal volgt dat rechten moeten worden aangepast. Daarnaast adviseren we u periodieke controles op juistheid van accounts en autorisaties in te richten en uitkomsten te documenteren.	●	●	
ML-2019 IT3	IT	Medewerkers uit de gebruikersorganisatie beschikken over uitgebreide rechten binnen de applicaties Pims (en Youpp). Gemeente Leeuwarden heeft Pims en Youpp uitgefaseerd en is per 1-1-2022 overgestapt naar het nieuwe salarisadministratie systeem, AFAS. Deze bevinding komt daarmee te vervallen. Wij merken wel op dat in AFAS een vergelijkbare bevinding is geconstateerd.	●	●	Niet van toepassing, bevinding is vervallen.

● Tekortkoming ongewijzigd
● Tekortkoming onderhanden
● Tekortkoming opgevolgd of niet meer van toepassing
● Nieuwe tekortkoming

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

Proces	Bevinding	Status 2022	Status 2021	Managementreactie op de status
ML-2019 IT4	Uitgebreide rechten in applicaties en schrijfrechten op de database kunnen verder aangescherpt worden Middels interview hebben wij vastgesteld dat op de Oracle-databases onder Unit 4 Financials en Suite4 Werk & Inkomen schrijfrechten zijn toegekend aan functioneel beheerders. Hierdoor is functiescheiding tussen technisch databasebeheer en functioneel applicatiebeheer onvoldoende geborgd. Het risico bestaat dat ongewenste wijzigingen in de database of applicatie worden doorgevoerd die verwijderd/aangepast zijn en in de logging of niet traceerbaar zijn naar een persoon. Er vindt geen monitoring plaats op onterechte mutaties door accounts met uitgebreide rechten in de applicatie of op de database. In 2021 is deze bevinding ten aanzien van de Corsa-database verholpen door de databaserechten niet langer toe te kennen aan functioneel beheerders. Een andere verbetering in 2022 betrof het aanmaken van persoonsgebonden accounts op de Coda-database. Aanbeveling: Wij adviseren om gebruik te maken van persoonsgebonden accounts en functiescheiding aan te brengen tussen functioneel beheer en databasebeheer. Daarbij is het belangrijk om logging (inclusief review) in te richten waar dit niet mogelijk is.	●	●	
ML-2019 IT5	Wachtwoordinstellingen Pims onvoldoende ingericht om authenticiteit van de gebruikers te waarborgen. Gemeente Leeuwarden heeft Pims en Youpp uitgefaseerd en is per 1-1-2022 overgestapt naar het nieuwe salarisadministratie systeem, AFAS. Deze bevinding komt daarmee te vervallen.	●	●	Niet van toepassing, bevinding is vervallen.

● Tekortkoming ongewijzigd

● Tekortkoming onderhanden

● Tekortkoming opgevolgd of niet meer van toepassing

● Nieuwe tekortkoming

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing**
- Communicatie ISA-vereisten

	Proces	Bevinding	Status 2022	Status 2021	Managementreactie op de status
ML-2021 IT1	IT	Maatregelen ten aanzien van continuïteit kunnen verder verbeterd worden Middels interview hebben wij vastgesteld dat: - Back-up functionaliteiten ook off-site in een 'Air gap-' omgeving beschikbaar zijn en de back-up- en herstelproces is vastgelegd in een procedure, deze is echter niet bijgewerkt na relevante ontwikkelingen in de IT infrastructuur. - De uitwijkmogelijkheden naar het secundaire datacenter jaarlijks worden getest, maar de reikwijdte qua applicaties beperkt is (alleen GBA en BAG). - De herstelprocedures wel met regelmaat worden gebruikt, maar dat geen borging aanwezig is dat dit voor elke kritieke applicatie minimaal één keer per jaar wordt gedaan. Aanbeveling: Wij adviseren om het back-up- en herstelproces vast te leggen in een procedure en om uitwijk en herstel minimaal jaarlijks te testen voor alle applicaties die voor de gemeente Leeuwarden van kritiek belang zijn.	●	●	
ML-2021 IT2	IT	Wijzigingsproces kan verder verbeterd worden Als aandachtspunt in het wijzigingsproces valt ons op dat er in opzet wel een risicoanalyse wordt opgesteld (en door de changemanager beoordeeld), maar dat hier niets van wordt vastgelegd. Het is dus niet aantoonbaar of dit daadwerkelijk altijd plaatsvindt en in hoeverre de uitgevoerde testwerkzaamheden aansluiten bij de risicoanalyse. Aanbeveling: Wij adviseren de uitgevoerde werkzaamheden zichtbaar te laten aansluiten bij de risicoanalyse.	●	●	

● Tekortkoming ongewijzigd
● Tekortkoming onderhanden
● Tekortkoming opgevolgd of niet meer van toepassing
● Nieuwe tekortkoming

- Inleiding
- Onze kernboodschappen
- Controlekader
- Bijlagen
- Tekortkomingen beheersing
- Communicatie ISA-vereisten

Update over door controlestandaarden voorgeschreven communicatie

Vereiste communicatie op grond van de controlestandaarden	Controleplan	Rapportage interim-bevindingen	Accountantsverslag
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant	●		
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC	●		●
De zaken die zijn aangemerkt als kernpunten van de controle	●		●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle		●	●
Eventuele ontdekte of vermoede fraude		●	●
Niet naleven van wet- en regelgeving			●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het college c.q. management			●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring			●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door het college			●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op het financiële verslaggevingsproces			●
Niet-gecorrigeerde afwijkingen			●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de entiteit			●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's	●		●